

Pięcioczynnikowy model osobowości a profile psychopatii w grupie nieprzestępczej

Jarosław Groth*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Lidia Cierpiałkowska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

THE FIVE-FACTOR MODEL OF PERSONALITY AND PROFILES OF PSYCHOPATHY IN A NON CRIMINAL SAMPLE

The purpose of this paper is to present the results of the pilot research on associations of the factor structure of psychopathy and the dimensions of the five-factor model of personality (FFM). The presented findings are of a preliminary and exploratory nature. They provide a contribution to Polish adaptation of the Psychopathic Personality Inventory – Revised (2005). The presented study belongs to the research stream claiming that psychopathy can be described and understood in terms of personality traits from some models of personality. The paper refers to two approaches that allow to compare the results of empirical studies, which are composed of attempts to identify basic personality profiles for psychopathy in terms of the five-factor model. The first one is the assessment of these relationships by experts, the second one – the translation of prototypical psychopathy, as measured by the Hare Psychopathic Checklist -Revised, into the language of the five-factor model. The aim of the research was: 1) to investigate the relations between the intensity of psychopathy and the configuration of traits of psychopathy, according to PPI-R, and the profile of factors and dimensions of the five-factor model of personality, as measured by the NEO-Personality Inventory-Revised; 2) to investigate similarities between the profiles of personality and the results of translation of psychopathic traits and of the results of expert description. 85 non-criminals with higher or high school education, 20–55 aged, 69.4% man and 30.6% women, were examined.

WPROWADZENIE

Podjęte w połowie ubiegłego wieku próby opisanie psychopatii w kategoriach cech osobowości są współcześnie kontynuowane w ramach dwóch, bazujących na odmiennych założeniach filozoficznych i metodologicznych, nurtach badawczych. Pierwszy z nich, wywodzi się z przesłanek modelu medycznego, wykorzystywanego przez zespoły ekspertów zdrowia psychicznego Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego i Światowej Organizacji Zdrowia w tworzeniu ateoretycznych systemów klasyfikacyjnych zaburzeń psychicznych, w których wyodrębniono konkretne klasy zaburzeń, a w nich jednorodne wewnątrzkatégorialnie jednostki kliniczne. W DSM-IV-TR (APA, 2000) psychopatię określa się mianem – antyspołecznego zaburzenia osobowości, a w ICD-10 (ŚOZ, 2000) – osobowości dyssojalnej. Drugi nurt, wyrasta z psychologicznych koncepcji osobowości, a jego przedstawiciele podejmują badania mające na celu wyodrębnienie profilu cech osobowości i wzorców zachowań właściwych psycho-

patii. Opisywanie psychopatii w kategoriach konfiguracji cech osobowości nie stanowi *novum*, czego dowodzą wyłonione przez Cleckleya (1941) kryteria diagnostyczne psychopatii. Współcześni badacze, kontynuatorzy tego sposobu myślenia, podkreślając istotne znaczenie cech osobowości w charakterystyce psychopatii, jednocześnie uwzględniają też współwystępujące z tymi cechami antyspołeczne zachowania i swoisty styl życia osoby. W tym ujęciu psychopatia to zaburzenie osobowości, które odznacza się pewną charakterystyczną konstelacją cech poznawczych, afektywnych i interpersonalnych, którym często towarzyszą impulsywne i antyspołeczne zachowania (por. Hare, 2003; Hare i Neumann, 2006; Neumann, Hare i Newman, 2007). Wyłącznie behawioralne kryteria diagnostyczne wyodrębnione DSM czy ICD, zdaniem przedstawicieli tego nurtu badawczego, nie pozwalają na dostatecznie trafne opisanie psychopatii (por. Widiger, 2006).

W podejściu strukturalnym do osobowości psychopatię próbuje się opisać w kategoriach trójczynnikowego modelu Eysencka (2003), uwzględniającego takie cechy, jak: neurotyzm, ekstrawersję i psychotyzm, trójczynnikowego modelu Tellegena (por. Lynam i Derefinko, 2006), w którym wyodrębniono – powściągliwość, pozytywną i ne-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Groth Jarosław, Instytut Psychologii UAM, ul. Szamarzewskiego 89, 00-000 Poznań. e-mail: groth@amu.edu.pl

gatywną emocjonalność oraz pięcioczynnikowego modelu osobowości Costy i McCrae, uwzględniającego otwartość na doświadczenie (O), sumienność (S), ekstrawertyczność (E), ugodowość (U) i neurotyczność (N). Przedmiotem zainteresowania niniejszych badań była próba ujęcia psychopatii pod postacią konstelacji cech osobowości wyróżnionych w pięcioczynnikowym modelu osobowości (PMO). Psychopatię definiuje się w nim jako specyficzną całościową konfigurację pięciu cech osobowości występujących w całej populacji – lub jako konstelację cech – w tym tych o charakterze antyspołecznym – ujmowaną w kategoriach „złośliwości” i opisującą styl przystosowania jednostki do otoczenia oraz jej funkcjonowania w świecie społecznym (por. Bishopp i Hare, 2008, s. 120; Miller i in., 2001, s. 253). Antyspołeczność traktuje się jako konsekwencję czy też manifestację rdzennych cech osobowości, podobnie, jak już to ujmowano w trójczynnikowym modelu psychopatii (por. Cooke i Michie, 2001; Cooke i in., 2004; Cooke, Michie i Hart, 2006). Opisując obraz kliniczny psychopatii w kategoriach cech PMO, badacze wskazują na prawdopodobną konfigurację profilu psychopaty, który, względem populacji ogólnej, odznaczałby się wysoką ekstrawertycznością (E) oraz niskimi wynikami w skalach neurotyczności (N), otwartości na doświadczenie (O), ugodowości (U) i sumienności (S) (Harpur, Hart i Hare, 2002, s. 306). Niemniej jednak wydaje się, że, choć psychopatię można interpretować w ramach ogólnych czynników PMO, trafniejszy jej opis uzyskać można dopiero po uwzględnieniu konfiguracji składników poszczególnych wymiarów osobowości.

Prób identyfikacji związków między profilem czynników PMO i klinicznym obrazem psychopatii dokonuje się dwiema procedurami, które stanowią o istocie badań empirycznych: jedna z nich polega na translacji symptomów prototypowego psychopaty zdefiniowanego wynikami kwestionariusza PCL-R Hare'a na język Wielkiej Piątki, druga zaś na szacowaniu owych związków przez ekspertów.

W ramach pierwszego podejścia profil osobowościowy psychopaty w oparciu o PMO ustalany jest na drodze przekładu kryteriów diagnostycznych psychopatii na język strukturalnego modelu osobowości. Zdaniem Widigera i Lynama (2003) cechy psychopatii wyróżnione przez Cleckleya (1941) oraz uwzględnione w PCL-R Hare'a (2003), znajdujące odzwierciedlenie we współczesnych kryteriach rozpoznania psychopatii, mają swoje bezpośrednie i pośrednie odpowiedniki w czynnikach PMO i ich składnikach, szacowanych przy pomocy inwentarza NEO4 – czteroczynnikowej wersji NEO-PI-R (Costa i McCrae, 1998). Badacze ci podjęli się przekładu każdej z 20 pozycji PCL-R na 16 składników pięciu głównych czynników osobowościowych. W profilu przeważały składniki ugodowości (U w 14 pozycjach PCL-R) i sumienności (S w 13 pozycjach testu), ale były też obecne składniki neurotyczności (N) i ekstrawertyczności (E). Warto odnotować, iż w profilu występują bieguny każdego z tych czynników. Tak powstały profil osobowościowy psychopaty składał się z: niskiej ugodowości (U-) oraz niskich wynikach jej

składników: altruizmu, prostolinijności, ustepliwości, skromności oraz skłonności do rozczulania się; niskiej sumienności (S-) oraz niskich wynikach składników: obojętności, samodyscypliny i rozwagi; kombinacji wysokiej i niskiej neurotyczności (N+/-) i niskiego składnika nadmiernego samokrytycyzmu oraz wysokich składników agresywnej wrogości i impulsywności; kombinacji wysokiej i niskiej ekstrawertyczności (E+/-), przy niskich składnikach emocji pozytywnych i serdeczności oraz wysokim składniku – poszukiwanie doznań.

Uznano, iż niektóre pozycje PCL-R bezpośrednio odpowiadają danym składnikom NEO-PI-R (np. patologiczna kłamliwość to niska prostolinijność, a w zasadzie negatywny biegun tego składnika, tj. oszukiwanie). W pewnych przypadkach ten sam składnik odpowiada kilku pozycjom PCL-R (np. niski altruizm w przypadku skłonności do oszukiwania i manipulacji oraz w pasożytniczym stylu życia). Ponadto niektóre pozycje testu Hare'a ujmowane są w kategoriach kilku składników tego samego czynnika, inne zaś – w kategoriach kilku składników różnych czynników (np. płytkość uczuć ujmowana w kategoriach składników ekstrawertyczności oraz ugodowości) (por. Tabela 1).

Należy dodać, że hipotezy autorów translacji zyskały potwierdzenie w badaniach empirycznych (por. Lynam, 2002; Miller i in., 2001). Analizując wyniki badań i efekty translacji Widiger i Lynam (2003) podkreślają także, iż przekład oddaje strukturę czynnikową wyłonioną w obrębie PCL-R: Czynniki 1 składa się głównie ze składników niskiej ugodowości (przy małym udziale składników neurotyczności i ekstrawertyczności), podczas gdy Czynniki 2 opisują przede wszystkim niską sumienność i ugodowość.

Procedura tworzenia opisu cech zaburzeń osobowości, która polega na utworzeniu prototypu zaburzenia w kategoriach PMO w oparciu o osąd ekspertów-badaczy, znalazła zastosowanie także w wypadku osobowości psychopatycznej. W tym celu Miller i inni (2001) poprosili 21 ekspertów o opisanie osobowości prototypowego psychopatycznego mężczyzny (tj. zgodnego z opisem Cleckleya) na 30 wymiarach (odpowiadających 30 składnikom wg NEO-PI-R), na 5-punktowej skali. Średnie ocen pozwoliły badaczom na stworzenie profilu psychopaty. Oceny ekspertów okazały się zarówno zgodne wzajemnie ze sobą (Miller i in., 2001, s. 262), jak i wyraźnie zbliżone do wyników badań identyfikujących związki między PMO a psychopatią (Widiger i Lynam, 2003). Zgodnie z oceną ekspertów, w kategoriach PMO psychopata osiąga niskie wyniki w zakresie: wszystkich składników czynnika ugodowości (U-); 3 składników czynnika sumienności (S-) – obojętności, samodyscypliny i rozwagi; nadmiernego samokrytycyzmu (składnik neurotyczności; N-); oraz serdeczności (składnik ekstrawertyczności; E-). Wysokich wyników eksperci spodziewali się w zakresie: impulsywności (składnik neurotyczności; N+) oraz poszukiwania doznań (składnik ekstrawertyczności; E+). Profil uzyskany w rezultacie ocen ekspertów odpowiada profilowi uzyskanemu w toku procedury translacji

Pięciodziesięcynnikowy model osobowości a profile psychopatii w grupie nieprzestępczej

Tabela 1

Translacja pozycji PCL-R na język PMO

Pozycje PCL-R	Składniki PMO
A Łatwość wyławiania się / powierzchowny urok	Niski nadmierny samokrytycyzm (N-)
Przesadne poczucie własnej wartości	Niska skromność (U-)
Patologiczna kłamiwość	Niska prostolinijność (U-)
Skłonność do oszukiwania i manipulacji	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska skłonność do rozczulania się (U-)
Brak wyrzutów sumienia i poczucia winy	Niska skłonność do rozczulania się (U-)
Płytkość uczuć	Niska serdeczność, niskie emocje pozytywne (E-) Niska altruizm, niska skłonność do rozczulania się (U-)
Chłód emocjonalny i brak empatii	Niska skłonność do rozczulania się (U-)
Niezdolność do przyjmowania odpowiedzialności za własne czyny	Niska prostolinijność, niska skłonność do rozczulania się (U-) Niska obowiązkowość (S-)
B Potrzeba stymulacji, podatność na znudzenie	Wysokie poszukiwanie doznań (E+) Niska samodyscyplina (S-)
Pasożytniczy styl życia	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość (U-) Niskie dążenie do osiągnięć, niska samodyscyplina (S-)
Słaba kontrola zachowania	Wysoka agresywna wrogość (N+), Niska uступliwość (U-) Niska rozwaga (S-)
Wcześnie występujące problemy z zachowaniem	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość (U-) Niska samodyscyplina, niska rozwaga (S-)
Brak realistycznych, długoterminowych celów	Niskie dążenie do osiągnięć, niska samodyscyplina (S-)
Impulsywność	Wysoka impulsywność (N+) Niska rozwaga (S-)
Nieodpowiedzialność	Niska kompetencja, niska obowiązkowość (S-)
Przestępczość w okresie niepełnoletności	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość, niska skromność, niska skłonność do rozczulania się (U-) Niska obowiązkowość, niska samodyscyplina, niska rozwaga (S-)
Uchylenie zwolnienia warunkowego	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość, niska skromność, niska skłonność do rozczulania się (U-) Niska kompetencja, niska obowiązkowość, niska samodyscyplina, niska rozwaga (S-)
Promiskuityczne zachowania seksualne	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość, niska skromność, niska skłonność do rozczulania się (U-) Niska obowiązkowość, niska samodyscyplina, niska rozwaga (S-)
Liczne krótkotrwałe związki partnerskie	Niska obowiązkowość (S-)
Przestępcza wszechstronność	Niska prostolinijność, niski altruizm, niska uступliwość, niska skromność, niska skłonność do rozczulania się (U-) Niska obowiązkowość, niska samodyscyplina, niska rozwaga (S-)

A – Czynniki 1 PCL-R; B – Czynniki 2 PCL-R; C – pozycje nie włączone do Czynnika 1 i Czynnika 2.

Źródło: opracowanie własne na podst.: Widiger, Lynam, 2003, s. 173–179.

pozycji PCL-R na język PMO (Widiger i Lynam, 2003). Ponadto eksperci, nie ograniczani kryteriami zawartymi w PCL-R Hare'a, wskazali na znaczenie innych składników w profilu psychopaty, które nie są bezpośrednio reprezentowane w PCL-R (Miller i in., 2001, s. 264). Psychopata osiąga zatem niskie wyniki również w zakresie: lęku (N-), depresyjności (N-), nadwrażliwości (N-), zaufania (A-) oraz otwartości na uczucia (O-). Psychopatę cechują wysokie wyniki w zakresie: asertywności (E+), otwartości na działania (O+) oraz kompetencji (C+). Przedsta-

wione wyniki pierwszego badania, w którym posłużono się oceną ekspertów, zyskały potwierdzenie w kolejnych tego rodzaju badaniach przy udziale ekspertów (por. Lynam i Derefinco, 2006, s. 143).

Dokonane przez ekspertów zgodne oceny ukazały, że psychopatię można opisywać i mierzyć w kategoriach wymiarów osobowości składających się na PMO (por. Mullins-Sweatt i Widiger, 2006). Ważne jest także, iż jednostki, których profil PMO był zgodny z powyższym profilem przejawiały właściwe dla psychopatii wzorce zachowania

(tj. zachowania antyspołeczne, nadużywanie substancji, zachowania kryminalne, ryzykowne zachowania seksualne, agresję itp) (por. Miller i in., 2001). Dotychczasowe próby przedstawienia profilu psychopatii w kategoriach PMO w znaczącej większości posługiwały się pozycjami PCL-R. Warto zwrócić uwagę, iż kwestionariusz ten zaprojektowano z myślą o psychopatach przede wszystkim przestępczych. Rezultaty badań potwierdziły użyteczność PCL-R w warunkach sądowych i więziennych. Psychopatia nie pociąga jednak za sobą w sposób nieodczyny zachowań przestępczych, a wiele osób psychopatycznych nie wchodzi w żaden konflikt z prawem, a nawet cieszy się znaczącymi sukcesami zawodowymi (por. Babiak, 2007; Hall i Benning, 2006; Babiak i Hare, 2009; Pethman i Erlandsson, 2002; Stout, 2005; Kirkman, 2002). Wobec tej grupy osób, dla uniknięcia niektórych kryminalnie nasyconych pozycji PCL-R, badacze zwykle posługują się narzędziami będącymi pochodnymi PCL-R, jak PCL-SV (Hart, Cox i Hare, 1995) bądź kwestionariuszami samoopisowymi, takimi jak Psychopathic Personality Inventory (PPI; PPI-R; Lilienfeld i Andrews, 1996; Lilienfeld i Widows, 2005), których wyniki wykazują wysoki stopień zgodności diagnostycznej z wynikami PCL-R w rozmaitych grupach osób badanych (por. Lilienfeld i Fowler, 2006; Neumann, Malterer i Newman, 2007). Zasadność posłużenia się w opisie populacji nieprzestępczej kategoriami nie uwzględnionymi przez PCL-R potwierdzają opisy ekspertów wykraczające poza model Hare'a.

CEL BADAŃ

Przeprowadzone badanie ma charakter pilotażowy i może stanowić przyczynek do prac nad polską adaptacją kwestionariusza *the Psychopathic Personality Inventory – Revised*. Jego celem było stwierdzenie: 1) jakie występują związki między nasileniem psychopatii oraz konfiguracją cech psychopatii, oszacowanej inwentarzem PPI-R, a profilem pięciu czynników i składników czynników NEO-PI-R oraz 2) jakie występują podobieństwa między uzyskanymi profilami osobowości a wynikami translacji cech psychopaty zgodnie z PCL-R oraz wynikami ocen ekspertów.

METODY

Badanie miało charakter kwestionariuszowy. Dla oceny konfiguracji cech osobowości uczestników badań zgodnie z pięcioczynnikowym modelem osobowości posłużono się Inwentarzem Osobowości NEO-PI-R. Zastosowany kwestionariusz pozwolił na scharakteryzowanie osób badanych w ramach pięciu czynników osobowości (neurotyczności, ekstrawertyczności, otwartości na doświadczenie, ugodowości oraz sumienności) oraz sześciu składników w obrębie każdego z nich: N – lęk, agresywna wrogość, depresyjność, nadmierny samokrytycyzm, impulsywność, nadwrażliwość; E – serdeczność, towarzyskość, asertywność, aktywność, poszukiwanie doznań, emocje pozytywne; O – wyobraźnia, estetyka, uczucia, działania, idee,

wartości; U – zaufanie, prostolinijność, altruizm, ustepliwość, skromność, skłonność do rozczulania się; S – kompetencja, skłonność do porządku, obowiązkowość, dążenie do osiągnięć, samodyscyplina, rozważa (por. Siuta, 2006).

Dla oszacowania ogólnego poziomu psychopatii osób badanych oraz konfiguracji cech istotnych przy rozpoznaniu psychopatii, składających się na właściwe im profile osobowości posłużono się polską wersją kwestionariusza *Psychopathic Personality Inventory – Revised* (Lilienfeld i Widows, 2005). PPI-R jest dobrze uzasadnionym teoretycznie kwestionariuszem samoopisowym przeznaczonym do diagnozy pełnego zakresu cech psychopatycznych. Na ogólny wynik PPI-R składają się wyniki 8 skal: makiawelicznego egocentryzmu (ME), buntowniczego nonkonformizmu (RN), eksternalizacji winy (BE), beztroskiego nieplanowanie (CN), wpływu społecznego (SOI), nieustraszonego (F), odporności na stres (STI) oraz bezduszności (C). Pierwsze 4 skale formują czynnik egocentrycznej impulsywności, kolejne 3 – czynnik nieustraszonej dominacji, zaś skala ostatnia – czynnik bezduszności. Badania potwierdzają, iż jest on rzetelnym i trafnym narzędziem oceny psychopatii, zarówno w populacji kryminalnej, jak i niekryminalnej.

OPIS BADANEJ PRÓBY

Badanie przeprowadzono na ochotnikach, metodą „kuli śniegowej”. Udział w nim był dobrowolny i anonimowy. Badaniami objęto grupę złożoną z 85 osób, z wykształceniem wyższym lub średnim, w wieku od 20 do 55 lat. Mężczyźni stanowili 69.4% grupy ($n=59$), zaś kobiety – 30.6% ($n=26$).

WYNIKI I REZULTATY

W celu odpowiedzi na pytania badawcze zastosowano analizę skupień metodą k -średnich wyników kwestionariusza PPI-R oraz analizę wariancji, z uwzględnieniem testów post hoc, do oceny różnic między wyodrębnionymi skupieniami w konfiguracji profilu czynników i składników czynników mierzonych NEO-PI-R.

W kwestionariuszu PPI-R osoby badane uzyskały średni wynik ogólny 291.56 ($SD=28.55$), przy możliwym wyniku minimalnym równym 131 i maksymalnym – 524. W wyłonionych czynnikach psychopatii osoby badane uzyskały odpowiednio: bezduszność – $M=33.67$ ($SD=6.80$), egocentryczna impulsywność – $M=141.68$ ($SD=20.08$), nieustraszona dominacja – $M=116.20$ ($SD=17.27$). Rozkład podskal – zgodnie z wynikami testu Kołmogorowa-Smirnowa ($p>.05$) – był normalny.

PSYCHOPATIA A CECHY OSOBOWOŚCI WEDŁUG PMO

Osoby badane podzielono na dwie grupy ze względu na uzyskany wynik ogólny w kwestionariuszu PPI-R. Grupa o niskim poziomie psychopatii składała się z osób, które

uzyskały wynik do 292 punktów, zaś grupa o wysokim poziomie psychopatii – z osób, których wynik przekraczał 300 punktów (wykluczono z badań 20% osób o wynikach środkowych). Pomiedzy wyodrębnionymi grupami zaobserwowano podobieństwa w nasileniu trzech czynników NEO-PI-R, tj. neurotyczności, ekstrawertyczności i otwartości na doświadczenie. Grupy różniły się natomiast pod względem poziomu ugodowości i sumienności – osoby o niskim nasileniu psychopatii cechowała istotnie wyższa ugodowość (U) ($t_{73}=3.62$; $p=.001$) oraz wyższa sumienność (S) ($t_{73}=2.77$; $p=.007$). Na podstawie analizy składników czynników NEO-PI-R stwierdzono, że osoby o niskim poziomie psychopatii cechowała: wyższa serdeczność (E) ($t_{73}=2.45$; $p=.017$) i niższe poszukiwanie doznań (E) ($t_{73}=4.90$; $p=.000$); wyższe zaufanie (U) ($t_{73}=2.51$; $p=.014$), wyższa prostolinijność (U) ($t_{73}=4.42$; $p=.000$), wyższy altruizm (U) ($t_{73}=2.73$; $p=.008$) i wyższa skromność (U) ($t_{73}=2.66$; $p=.010$); wyższa skłonność do porządku (S) ($t_{73}=2.83$; $p=.006$), wyższa obowiązkowość (S) ($t_{73}=3.36$; $p=.001$), wyższa samodyscyplina (S) ($t_{73}=2.71$; $p=.008$) oraz wyższa rozważa (S) ($t_{72}=2.16$; $p=.034$).

TRZY SKUPIENIA CECH OSOBOWOŚCI NA PODSTAWIE PPI-R

W celu wyodrębnienia profili osobowości na postawie czynników psychopatyczności posłużono się analizą skupień metodą k -średnich. Wyłoniono 3 skupienia osób (por. Rycina 1). W skład I skupienia ($N=29$) weszły osoby o wysokim poziomie bezduszności, wysokiej egocentrycznej impulsywności i wysokiej nieustraszonej dominacji. W skład II skupienia ($N=32$) weszły osoby o wysokiej nieustraszonej dominacji, przeciętnej bezduszności i niskim poziomie czynnika egocentrycznej impulsywności. W skład

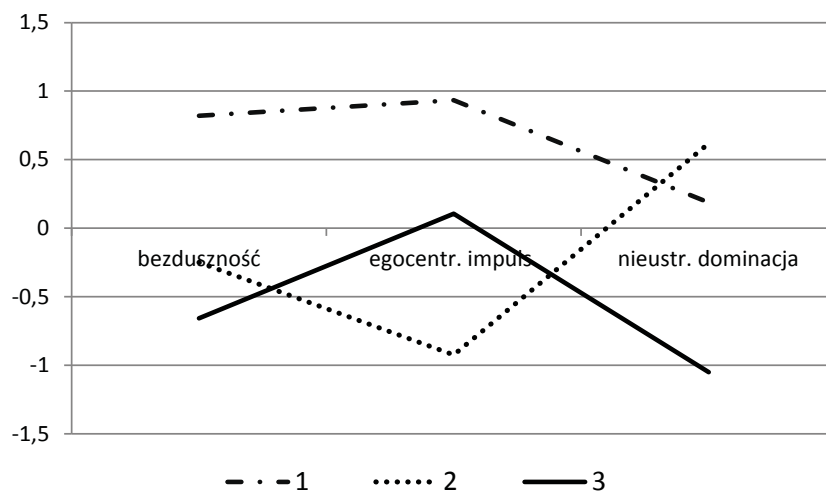
III skupienia ($N=24$) – osoby o przeciętnym poziomie egocentrycznej impulsywności, przeciętnej bezduszności i niskiej nieustraszonej dominacji. (Rycina 1)

Różnice testowano analizą skupień metodą k -średnich. Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują na różnice między skupieniami w zakresie bezduszności [$F(2,82)=25.02$; $p<.05$], egocentrycznej impulsywności [$F(2,82)=69.45$; $p<.05$] i nieustraszonej dominacji [$F(2,82)=36.87$; $p<.05$].

Wyodrębnione skupienia różnią się istotnie pod względem natężenia psychopatii [$F(2;82)=42.75$; $p<.001$], która osiąga najwyższy wynik w skupieniu I. Pod względem ogólnego poziomu psychopatii skupienie I ($M=319.07$; $SD=18.20$) różni się istotnie (*post hoc* Tukeya $p<.05$) od skupienia II ($M=282.03$; $SD=20.85$) i III ($M=271.04$; $SD=21.64$). Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie.

Na podstawie jednoczynnikowej analizy wariancji z testami *post hoc* można przyjąć, że pod względem czynnika bezduszności skupienie I ($M=39.24$; $SD=6.05$) różni się istotnie (*post hoc* Tukeya $p<.05$) od skupienia II ($M=31.97$; $SD=5.47$) i III ($M=29.21$; $SD=4.46$). Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie. Pod względem czynnika egocentrycznej impulsywności wszystkie różnice między skupieniami okazały się istotne (*post hoc* Tukeya $p<.05$): I ($M=160.41$; $SD=12.55$), II ($M=123.13$; $SD=11.34$), III ($M=143.79$; $SD=13.47$). Pod względem czynnika nieustraszonej dominacji skupienie III ($M=98.04$; $SD=13.14$) różni się istotnie (*post hoc* Tukeya $p<.05$) od skupień I ($M=119.45$; $SD=10.82$) i II ($M=126.88$; $SD=13.85$).

Wyodrębnione skupienia okazały się zróżnicowane pod względem płci badanych osób ($\chi^2(2)=8.75$; $p=.013$). W pierwszym skupieniu ($n=29$) kobiety stanowiły 10.3% ($n=3$), zaś mężczyźni 89.7% ($n=26$). W przypadku skupienia drugiego ($n=32$) kobiety stanowiły 43.7% ($n=14$), zaś

Ryc. 1. Skupienia osób ze względu na układ czynników psychopatii według testu PPI-R

mężczyźni 56.3% ($n=18$). W skupieniu trzecim ($n=24$) kobiety stanowiły 37.5% ($n=9$), natomiast mężczyźni 62.5% ($n=15$) grupy.

Wyłonione skupienia różnią się pod względem wieku osób badanych ($F=5.78$; $df=2$; 82 ; $p=.004$). W skład I skupienia weszły osoby najmłodsze ($M=28.93$; $SD=8.61$), zaś w skład II – osoby najstarsze ($M=36.41$; $SD=9.02$). Skupienie I różni się istotnie od skupienia II, zaś nie różni od skupienia III ($M=32.21$; $SD=8.03$). Brak jest różnicy pod względem wieku w skupieniach II i III.

Podsumowując, skupienie I reprezentują osoby najmłodsze, w przeważającej mierze mężczyźni, o najwyższym ogólnym poziomie psychopatii. Osoby te charakteryzuje wysoka bezduszość oraz egocentryczna impulsywność. Osiągają również wysoki poziom czynnika nieustraszonej dominacji. Skupienie II i III reprezentują osoby starsze, do tych skupień kobiety trafiają częściej niż do skupienia I. Osoby te cechuje istotnie niższy ogólny wynik psychopatii oraz niższe nasilenie bezduszości i egocentrycznej impulsywności.

SKUPIENIA A CZYNNIKI OSOBOWOŚCI (NEO-PI-R)

Wyłonione na podstawie wyników PPI-R trzy skupienia różnią się istotnie pod względem czterech cech osobowości mierzonych NEO-PI-R: neurotyczności [$F(2;82)=23.83$; $p<.001$], ekstrawertyczności [$F(2;82)=20.47$; $p<.001$], ugodowości [$F(2;82)=11.50$; $p<.001$] oraz sumienności [$F(2;82)=15.99$; $p<.001$] (por. Tabela 2) Nie zaobserwowano różnic między wynikami skali otwartości na doświadczenie.

Tabela 2
Skupienia a czynniki PMO

		Średnia	Odchylenie standardowe
neurotyczność	1	89.0345	25.41861
	2	59.2813	16.55340
	3	100.5417	28.26117
	ogółem	81.0824	29.09067
ekstrawertyczność	1	108.7931	17.82731
	2	125.3438	14.32708
	3	98.4583	15.54790
	ogółem	112.1059	19.27806
ugodowość	1	100.2414	16.09271
	2	118.0000	15.62669
	3	114.0417	12.37978
	ogółem	110.8235	16.72265
sumiennność	1	111.6897	19.64525
	2	136.9688	15.46794
	3	117.1667	20.20260
	ogółem	122.7529	21.37416

Źródło: opracowanie własne

Pod względem neurotyczności skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Dunnetta $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje niższa neurotyczność. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie (por. Tabela 3). Pod względem ekstrawertyczności wszystkie skupienia różnią się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$). Najwyższa ekstrawertyczność cechuje osoby ze skupienia II, wyniki niższe osiągają osoby w skupieniu I, zaś najniższe – w skupieniu III (por. Tabela 3).

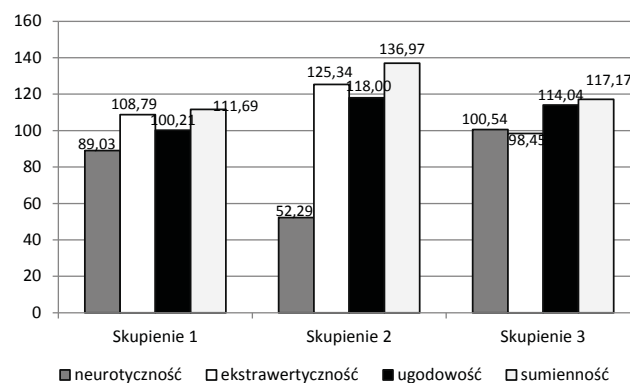
Pod względem ugodowości skupienie I różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia II i III. Osoby w skupieniu I cechuje niższa ugodowość. Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie (por. Tabela 3). Pod względem sumienności skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa sumiennność. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie (por. Tabela 3).

Podsumowując, na podstawie uzyskanych wyników PPI-R wyodrębniono 3 skupienia osób, które opisano w kategoriach PMO. Osoby w skupieniu I cechują się wysoką neurotycznością, przeciętną ekstrawertycznością, niską ugodowością oraz niską sumiennością. W skupieniu II znalazły się osoby o niskiej neurotyczności, wysokiej ekstrawertyczności, wysokiej ugodowości oraz wysokiej sumienności. Osoby ze skupienia III cechują się wysoką neurotycznością, niską ekstrawertycznością, wysoką ugodowością i niską sumiennością (por. Rycina 2).

SKUPIENIA A SKŁADNIKI CZYNNIKÓW PMO

Wyłonione skupienia różnią się istotnie pod względem szeregu składników czynnika neurotyczności:

- lęku [$F(2;81) = 18.13$; $p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje niższy lęk. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- agresywnej wrogości [$F(2;81) = 11.79$; $p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II

Ryc. 2. Skupienia a czynniki osobowości

Pięcioczynnikowy model osobowości a profile psychopatii w grupie nieprzestępczej

Tabela 3
Skupienia a czynniki osobowości

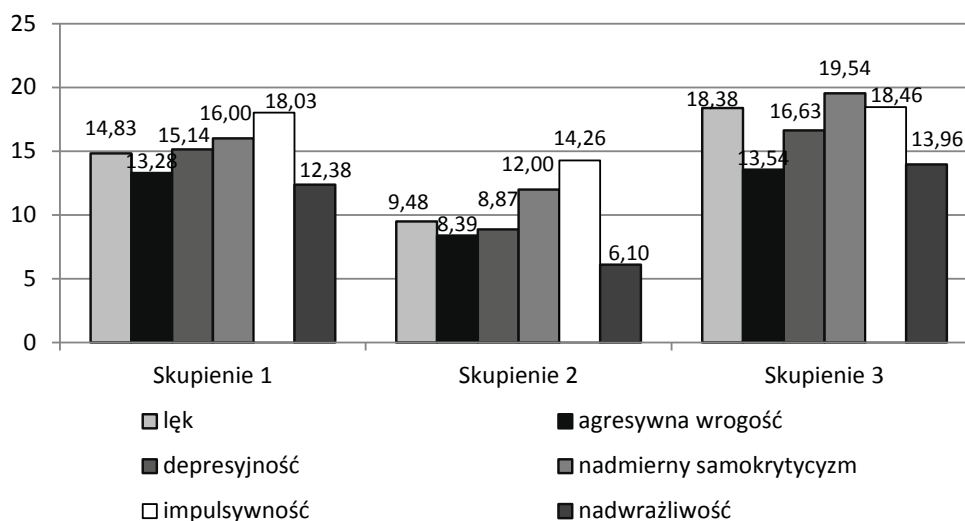
	Numer skupienia obserwacji	N	Podzbiór dla alfa = .5		
			1	2	3
A Test Turkey'a HSD ^{a, b}	2	32	59.2813		
	1	29		89.0345	
	3	24		100.5417	
	istotność		1	.164	
B Test Turkey'a HSD ^{a, b}	3	24	98.4583		
	1	29		108.7931	
	2	32			125.3438
	istotność		1.000	1	1
C Test Turkey'a HSD ^{a, b}	1	29	100.2414		
	3	24		114.0417	
	2	32		118.000	
	istotność		1	.5860	
D Test Turkey'a HSD ^{a, b}	1	29	111.6897		
	3	24	117.1667		
	2	32		136.9688	
	istotność		.507	1	

A – skupienia a czynnik neurotyczności, B – skupienia a czynnik ekstrawertyczności
C - skupienia a czynnik ugodowości, D – skupienia a czynnik sumienności

Źródło: opracowanie własne

cechuje niższa agresywna wrogość. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
– depresyjności [$F(2;81) = 18,78; p < .001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p < .05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje niższa depresyjność. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.

– nadmiernego samokrytycyzmu [$F(2;81)=26.65; p < .001$] – wszystkie różnice między skupieniami okazały się istotne (*post hoc* Tukeya $p < .05$): najwyższy poziom samokrytycyzmu cechuje skupienie II, średni – skupienie I, zaś najniższy – skupienie III
– impulsywności [$F(2;81)=9.01; p < .001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p < .05$) od sku-

Ryc. 3. Skupienia a składniki neurotyczności

pienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje niższa impulsywność. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.

- nadwrażliwości [$F(2;81)=22.04; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje niższa nadwrażliwość. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.

Analiza składników czynnika neurotyczności ukazała odmienną charakterystykę osób wchodzących w obręb skupienia II, przy braku różnic między skupieniem I (najwyższa psychopatyczność) i skupieniem III (jedyna różnica dotyczyła składnika nadmiernego samokrytycyzmu). Dominowała tendencja niższego poziomu neurotyczności w skupieniu II (por. Rycina 3).

Wylonięte skupienia różnią się istotnie pod względem składników czynnika ekstrawertyczności:

- serdeczności [$F(2;81)=18.90; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby skupienia II cechuje wyższa serdeczność. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- towarzyskości [$F(2;81)=9.97; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa towarzyskość. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- asertywności [$F(2;81)=15.80; p<.001$] – wszystkie różnice między skupieniami okazały się istotne (*post hoc* Tukey'a $p<.05$): najwyższy poziom asertywności cechuje skupienie II, średni – skupienie I, zaś najniższy – skupienie III
- aktywności [$F(2;81)=4.59; p=.013$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia III. Różnica między skupieniem II i I nie jest

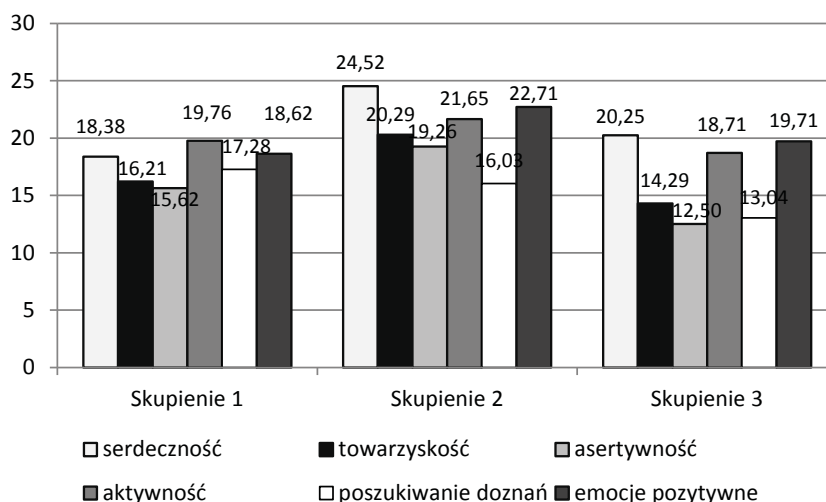
istotna statystycznie. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa aktywność. Różnica między skupieniem III i I nie jest istotna statystycznie.

- poszukiwania doznań [$F(2;81)=4.01; p=.022$] – skupienie I różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia III. Różnica między skupieniem I i II nie jest istotna statystycznie. Osoby w skupieniu I cechuje wyższe poszukiwanie doznań. Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie.
- emocji pozytywnych [$F(2;81)=7.63; p=.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechują wyższe emocje pozytywne. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.

Analiza składników czynnika ekstrawertyczności ukazała odmienną charakterystykę osób wchodzących do skupienia II – dominowała tendencja do wysokiego poziomu składników ekstrawertyczności w skupieniu II (por. Rycina 4). Wyjątek stanowił wyższy poziom składnika poszukiwania doznań w skupieniu I (najwyższy poziom psychopatii). Brak było różnic między skupieniem I (najwyższa psychopatyczność) i skupieniem III – za wyjątkiem różnic w nasileniu asertywności (między wszystkimi grupami) oraz poszukiwania doznań. (Rycina 4)

Wylonięte skupienia różnią się istotnie pod względem składników czynnika ugodowości:

- zaufania [$F(2;81)=10.94; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższe zaufanie. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- prostolinijności [$F(2;81)=17.86; p<.001$] – skupienie I różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia II i III. Osoby w skupieniu I cechuje niższa prostolinijność. Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie.

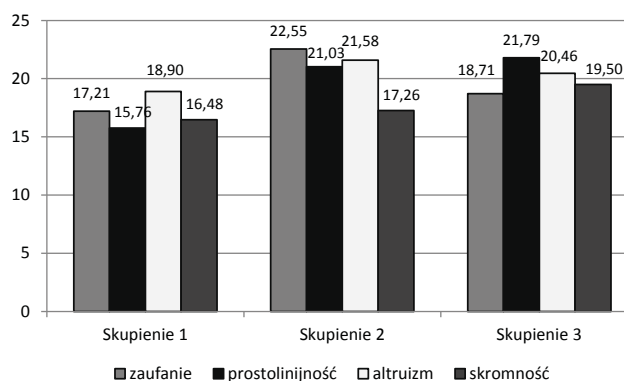
Ryc. 4. Skupienia a składniki ekstrawertyczności

- altruizmu [$F(2;81)=4.26; p=.017$] – skupienie I różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia II. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie. Osoby w skupieniu I cechuje niższy altruizm. Różnica między skupieniem III i II nie jest istotna statystycznie.
- skromności [$F(2;81)=3.53; p=.034$] – skupienie I różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia III. Różnica między skupieniem I i II nie jest istotna statystycznie. Osoby w skupieniu I cechuje niższa skromność. Różnica między skupieniem II i III nie jest istotna statystycznie.

Analiza składników czynnika ugodowości w większym stopniu ukazała odmienność skupienia I (o najwyższej psychopatii) od pozostałych skupień. Zidentyfikowane różnice dotyczyły niższego poziomu składników prostopadłości, oraz altruizmu i skromności (choć w ostatnich dwóch przypadkach były to różnice jedynie między skupieniem I, a którymś z pozostałych skupień) (por. Rycina 5).

Wyłonione skupienia różnią się istotnie pod względem składników czynnika sumienności:

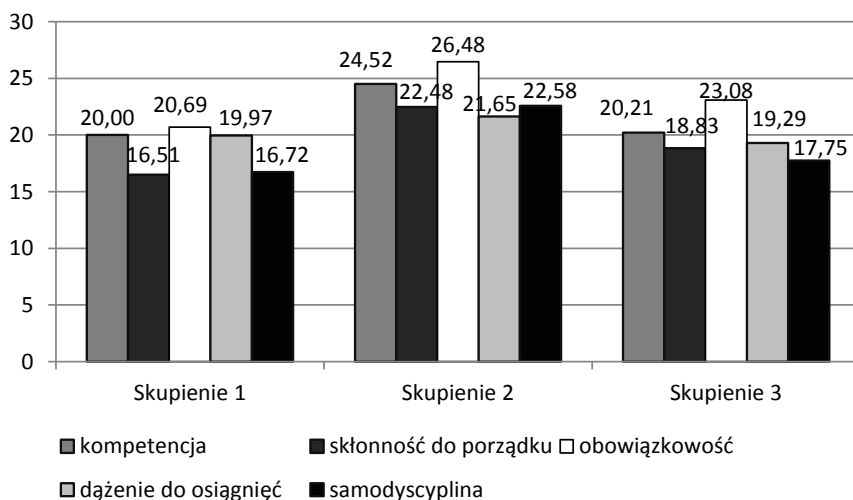
- kompetencji [$F(2;81)=13.22; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa kompetencja. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- skłonności do porządku [$F(2;81)=11.07; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Dunnetta T3 $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa skłonność do porządku. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- obowiązkowości [$F(2;81)=18.86; p<.001$] – wszystkie różnice między skupieniami okazały się istotne (*post hoc* Tukey'a $p<.05$): najwyższy poziom obowiązkowości cechuje skupienie II, średni – skupienie III, zaś najniższy – skupienie I.

Ryc. 5. Skupienia a składniki ugodowości

- dążenia do osiągnięć [$F(2;81)=6.83; p=.002$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Tukey'a $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższe dążenie do osiągnięć. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.
- samodyscypliny [$F(2;81)=13.53; p<.001$] – skupienie II różni się istotnie (*post hoc* Dunnetta T3 $p<.05$) od skupienia I i III. Osoby w skupieniu II cechuje wyższa samodyscyplina. Różnica między skupieniem I i III nie jest istotna statystycznie.

Analiza składników czynnika sumienności ukazała odmienność charakterystyki osób wchodzących do skupienia II – generalnie dominowała w nim tendencja do wysokich wyników składników. Skupienie I (o najwyższym poziomie psychopatii) od pozostałych dwóch skupień różnił jedynie niski poziom obowiązkowości (por. Rycina 6).

Ryc. 6. Skupienia a składniki sumienności

PODSUMOWANIE I DYSKUSJA

W celu odpowiedzi na postawione pytanie badawcze co do związków między nasileniem psychopatii a profilem czynników i składników NEO-PI-R wyodrębniono dwie grupy osób badanych. Kryterium podziału na grupy był poziom ogólnego wyniku psychopatii oszacowanej inwentarzem PPI-R (przy czym wykluczono 20% osób o wynikach środkowych). Zgodnie z uzyskanymi wynikami grupy nie przejawiały różnic pod względem czynników neurotyczności, ekstrawertyczności oraz otwartości na doświadczenie, natomiast różniły się w zakresie ugodowości i sumienności.

Uzyskane wyniki pozwalają na sformułowanie ogólnego opisu osoby psychopatycznej w kategoriach cech PMO (niskiej ugodowości i niskiej sumienności). Osoby o wyższym poziomie psychopatii są bardziej konfliktowe i antagonistyczne: egocentryczne, sceptyczne względem intencji żywnych przez inne osoby i raczej rywalizujące, niż współpracujące. Mają skłonność do manipulowania innymi, są podejrzliwe, niechętnie podejmują współpracę, są wulgarne, podejrzliwe i oschłe. Osoby te mogą być mniej staranne w przestrzeganiu zasad moralnym oraz mniej konsekwentne w osiąganiu celów. Wydają się mniej godne zaufania, bardziej leniwe i nieuważne. Mogą być bardziej hedonistyczne i zainteresowane sprawami seksu.

Analiza istotnych statystycznie składników pięcioczynnikowego modelu osobowości pozwoliła na bardziej szczegółowy opis osób o wyższym ogólnym poziomie psychopatii. Osoby owe zachowują się w sposób bardziej formalny wobec innych, z większą rezerwą i dystansem. Są mniej serdeczne i przyjazne, mimo, że mogą nie być wrogo nastawione wobec ludzi, czy pozbawione współczucia. Są skłonne do poszukiwania doznań i stymulacji (lubią jaskrawe barwy i hałaśliwe otoczenie). Mają one tendencje do cynizmu i sceptycyzmu, mogą uważać innych ludzi za nieuczciwych i groźnych. Cechuje je skłonność do naginania faktów, ostrożne w wyrażaniu swoich prawdziwych uczuć. Zwykle nie są zainteresowane sprawami innych, nie angażują się w ich problemy i koncentrują na sobie. Mogą prezentować się jako mało skromne, przekonane o swej nadzwyczajności, wobec czego przez innych mogą być uznawane za zarozumiałe i aroganckie. Nie będąc w stanie dobrze się zorganizować, określają się mianem niesystematycznych. Nie przestrzegają regorystycznie zasad etycznych, są bardziej zawodne. Przejawiają mniejszą zdolność do rozpoczynania zadań i doprowadzania ich do końca, pomimo rodzących się przeszkód czy znudzenia. Zwlekają z rozpoczęciem pracy, łatwo się zniechęcają, chętnie rezygnują. Działają w sposób nieprzemysłany – często robią coś lub mówią nie zważając na konsekwencje. Decyzje podejmują nagle i spontanicznie.

Analiza konfiguracji cech psychopatii PPI-R metodą *k*-średnich pozwoliła na wyodrębnienie trzech skupień zróżnicowanych pod względem nasilenia czynników bezduszości, egocentrycznej impulsywności oraz nieustraszonej dominacji. Każde ze skupień zanalizowano także z perspektywy profilu pięciu czynników i składników czynników NEO-PI-R, co pozwoliło na przedstawienie

charakterystyki psychopatów nieprzystępczych w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości.

Osoby skupienia I cechujące się najwyższym nasileniem psychopatii charakteryzują się wysokim poziomem bezduszości, egocentrycznej impulsywności oraz nieustraszonej dominacji. Można ich nazwać impulsywnie-dominującymi psychopatami. Skupienie II tworzyły osoby o wysokiej nieustraszonej dominacji, przeciętnej bezduszości i niskim poziomie czynnika egocentrycznej impulsywności. Grupa ta odznacza się wysoką kontrolą emocjonalną i dlatego określiliśmy ją mianem psychopatów chłodno-dominujących. Skupienie III składało się z osób o przeciętnym poziomie egocentrycznej impulsywności, przeciętnej bezduszości i niskiej nieustraszonej dominacji. Jest to grupa o najniższym nasileniu psychopatii i wynikach przeciętnych i niskich w podskalach, co utrudnia ich jednoznaczne określenie.

Różnice w poziomie psychopatii w obrębie trzech wyodrębnionych skupień (istotna różnica między skupieniem I a pozostałymi; między II a III różnica nieistotna) odpowiadają różnicom w nasileniu czterech cech PMO.

Różnice między skupieniem I (o najwyższym poziomie psychopatii) a skupieniem II dotyczą 19 z 21 istotnych statystycznie składników 4 czynników osobowości (neurotyczności, ekstrawertyczności, ugodowości i sumienności). Wyjątkiem są składniki poszukiwania doznań oraz skromności. Osoby ze skupienia I względem osób ze skupienia II wykazywały: a) istotnie wyższy poziom składników czynnika neurotyczności – lęku, agresywnej wrogości, depresyjności, impulsywności, nadwrażliwości (przy niższym poziomie nadmiernego samokrytycyzmu); b) istotnie niższy poziom składników czynnika ekstrawertyczności – serdeczności, towarzyskości, asertywności, aktywności, emocji pozytywnych (przy niższym poziomie asertywności); c) istotnie niższy poziom składników ugodowości – zaufania, prostolinijności, altruizmu; d) istotnie niższy poziom składników sumienności – kompetencji, skłonności do porządku, obowiązkowości, dążenia do osiągnięć i samodyscypliny.

Różnice między skupieniem I (o najwyższym poziomie psychopatii) a skupieniem III dotyczyły 6 z 21 istotnych statystycznie składników. Osoby ze skupienia I względem osób ze skupienia III wykazywały: a) istotnie wyższy poziom składnika czynnika neurotyczności – nadmiernego samokrytycyzmu; b) istotnie wyższy poziom składników czynnika ekstrawertyczności – asertywności oraz poszukiwania wrażeń; c) istotnie niższy poziom składników ugodowości – prostolinijności, skromności; d) istotnie niższy poziom składnika sumienności – obowiązkowości.

Na podstawie wyników uzyskanych w analizie skupień można uznać, iż kategorie modelu pięcioczynnikowego wyraźnie ujęły różnicę między skupieniem I (obejmującym jednostki o wysokim poziomie psychopatyczności) oraz skupieniem II (jednym ze skupień o niskim poziomie psychopatyczności).

Skupienie II tworzą osoby: stabilne emocjonalnie, przystosowane i zrównoważone, dobrze radzące sobie w sytuacjach trudnych (N); uspołecznione i towarzyskie (niekie-

dy skłonne do dominacji w kontaktach społecznych) (E); altruistyczne, darzące innych życzliwością, gotowe do pomagania innym i liczące na pomoc z ich strony, gdy znajdują się w potrzebie (A); posiadające określone cele, o silnej woli osiągnięć i determinacji; skrupulatne, zdyscyplinowane, pracowite, obowiązkowe i ambitne (C).

Skupienie to zdecydowanie różni się od pozostałych dwóch skupień (I i III), które cechuje ogólnie odwrotna tendencja w wynikach składników neurotyczności, ekstrawertyczności i sumienności. Zgodnie zatem z kategoriami PMO oba skupienia (zarówno to o wysokim poziomie psychopatii, jak i to o niskim) wydają się obejmować jednostki nieprzystosowane, niestabilne emocjonalnie, skłonne do negatywnych emocji i akceptowania irracjonalnych idei, o słabej kontroli impulsów, gorzej radzące sobie ze stresem (N). Podobnie, opis obu skupień jest zbieżny pod względem czynnika sumienności: są one mniej skrupulatne, zdyscyplinowane i obowiązkowe, bardziej hedonistyczne; mniej staranne w przestrzeganiu reguł. Nie są wytrwale w osiąganiu celów, a przez to mniej godne zaufania, leniwe i nieuważne (C). Osoby ze skupienia I (psychopatów) wyróżnia to najniższa obowiązkowość, skłonność do nieprzestrzegania zasad etycznych i moralnych zobowiązań i największa zawodność w tym zakresie. Oba te skupienia cechuje podobna kombinacja składników ekstrawertyczności przedstawiająca tendencję do: mniejszej serdeczności, towarzyskości aktywności i pozytywnych emocji. Skupienie I (psychopatyczne) różni od skupienia III większa przebojowość, dominacja, nie uleganie innym i skłonność do autorytatywnego wypowiedziania się, a także tendencja do poszukiwania doznań i stymulacji. Wyraźnych różnic między skupieniem I i III, jak również między I i II, dostarczył czynnik ugodowości: osoby ze skupienia I (psychopatyczne) opisywane są jako najbardziej cyniczne i sceptyczne, nie przypisujące innym dobrych intencji, skłonne do manipulowania ludźmi poprzez pochlebstwa, przebiegłość i oszukiwanie (ludzi myślących inaczej mogą uważać za naiwnych). Są to osoby najbardziej skoncentrowane na sobie i nie angażujące się w problemy innych. Jednocześnie mają poczucie bycia kimś nadzwyczajnym, a przez innych mogą być postrzegane jako aroganckie i zarozumiałe.

W celu odpowiedzi na pytanie badawcze dotyczące podobieństw między uzyskanymi profilami osobowości a wynikami translacji cech psychopaty zgodnie z PCL-R oraz wynikami ocen ekspertów posłużono się profilem grupowym osób o wysokim poziomie wyniku ogólnego psychopatii oraz profilami uzyskanymi drogą analizy skupień metodą *k*-średnich.

Obraz osobowości psychopatycznej w kategoriach pięcioczynnikowego modelu osobowości uzyskany dzięki wyodrębnieniu grupy osób o wysokim ogólnym wyniku psychopatii oszacowanej inwentarzem PPI-R okazał się zbliżony do prototypowego obrazu proponowanego przez ekspertów proszonych o opis psychopaty językiem PMO (Miller i in., 2001). Podobnie jak w opisie ekspertów, osoby psychopatyczne wykazywały liczne różnice w zakresie czynnika ugodowości i sumienności, oraz różnice

w pojedynczych składnikach ekstrawertyczności i neurotyczności. Według opisu ekspertów psychopata osiąga niskie wyniki w zakresie wszystkich 6 składników ugodowości. Prezentowane badania ujawniły znaczenie 4 składników tego czynnika: zaufania, prostolinijności, altruizmu i skromności. Zgodnie z opisem ekspertów oczekiwać można niskich wyników w zakresie 3 składników sumienności: obowiązkowości, samodyscypliny i rozważli. Prezentowane badania potwierdzają powyższe oczekiwania odnośnie do tych trzech składników. Wskazują również na niższy wynik składnika porządku. W obrębie składników czynnika ekstrawertyczności eksperci wskazywali na niską u psychopatów serdeczność oraz wyższe poszukiwanie doznań, co w pełni potwierdzają wyniki prezentowanych badań. Różnica między przedstawianymi wynikami a rezultatem oceny ekspertów dotyczy zatem składników czynnika neurotyczności. Eksperci oczekują w zakresie tego czynnika niskiego poziomu nadmiernego samokrytycyzmu oraz wysokiego poziomu impulsywności.

Zbieżność można również dostrzec odnosząc uzyskane wyniki do efektów translacji PCL-R na język PMO (Widiger i Lynam, 2003): 8 z 10 składników, które okazały się istotne, należy do grupy 16 składników, które posłużyły do przekładu pozycji PCL-R (badanie ujawniło znaczenie składnika zaufania oraz skłonności do porządku). Podobnie jak w przypadku translacji, profil osobowości składa się z: niskiej ugodowości, niskiej sumienności oraz kombinacji kombinacji wysokiej i niskiej ekstrawertyczności. Różnica dotyczy oczekiwanej przez autorów translacji kombinacji wysokiej i niskiej neurotyczności (w zakresie składników agresywnej wrogości, nadmiernego samokrytycyzmu oraz impulsywności), której znaczenia nie stwierdzono w przedstawianym badaniu. Pomimo wskazanych różnic uzyskane wyniki wydają się zbieżne z efektami opisów ekspertów, jak również translacji, w tym większym stopniu, iż uczestnikami prezentowanych badań były osoby o umiarkowanym stopniu psychopatii, nie popełniające przestępstw, ani nie przejawiające jawnie antyspołecznych zachowań. Należy wziąć pod uwagę, że eksperci dokonywali opisu w kategoriach PMO osoby psychopatycznej zgodnie z koncepcją Cleckleya (1941), zaś przekład odnosił się do kategorii PCL-R, które w znacznym stopniu dotyczą psychopatów kryminalnych, prezentujących wyraźny obraz kliniczny psychopatii.

Zagadnieniem wymagającym dalszych analiz jest kwestia adekwatności kategorii opisowych, którymi posługuje się PMO, jako że psychopaci często charakteryzowani są przez negatywne bieguny wyróżnionych cech – czy zatem bardziej odpowiednia jest kategoria małej skłonności do rozczulania się, czy bezkompromisowości, czy niskiej ugodowości, czy też antagonizmu.

Również wyniki uzyskane w analizie skupień wykazują duży stopień zgodności z oceną ekspertów, w której psychopata uzyskuje niskie wyniki w składnikach ugodowości, składnikach sumienności, nadmiernego samokrytycyzmu (składnik neurotyczności) oraz poszukiwania doznań (składnik ekstrawertyczności). Różnica dotyczy czynnika neurotyczności, gdzie eksperci spodzie-

wają się wyników niskich, zaś prezentowane wyniki były wyższe niż w przypadku skupienia II. Odnosząc uzyskane wyniki do rezultatów translacji PCL-R na kategorie PMO dodać należy, że wśród 21 składników, uznanych za istotne w analizie skupień, znalazło się 11 z 16 składników, które użyto w owej translacji, przy czym zgodność dotyczyła zarówno treści składnika, jak i kierunku.

Uzyskane wyniki potwierdzają możliwość różnicowania skupień wyłonionych na podstawie analizy czynnikowej psychopatii w kategoriach pięcio-czynnikowego modelu osobowości. Złożoność opisu psychopatii za pomocą PMO może także przyczynić się do opisu i zrozumienia struktury czynnikowej narzędzi do pomiaru psychopatii, takich jak PPI-R.

LITERATURA

- American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4 wyd., text rev.). Washington: American Psychiatric Association.
- Babiak, P. (2007). From darkness into light: psychopathy in industrial and organizational psychology. W: H. Hervé, J.C. Yuille (red.), *The psychopath: Theory, research, and practice* (s. 411–428). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Babiak, P., Hare, R.D. (2009). *Węże w garniturach. Gdy psychopaci idą do pracy*. Poznań: Jeżeli P To Q Wydawnictwo.
- Bishopp, D., Hare, R.D. (2008). A multidimensional scaling analysis of the Hare PCL-R: Unfolding the structure of psychopathy. *Psychology, Crime and Law*, 14, 2, 117–132.
- Cleckley, H. (1941). *The mask of sanity. An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*. St. Louis, MO: C.V. Mosby.
- Cooke, D.J., Michie, C. (2001). Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 9, 3–13.
- Cooke, D.J., Michie, C., Hart, S.D., Clark, D.A. (2004). Reconstructing psychopathy: Clarifying the significance of antisocial behavior in the diagnosis of psychopathic personality disorder. *Journal of Personality Disorders*, 18, 337–356.
- Cooke, D.J., Michie, C., Hart, S.D. (2006). Facets of Clinical Psychopathy. Toward Clearer Measurement. W: C.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 91–106). New York: The Guilford Press.
- Eysenck, H.J. (2003). *Personality and Crime*. W: Th. Millon, E. Simonsen, M., Birket-Smith, R.D. Davis (red.), *Psychopathy. Antisocial, criminal and violent behavior* (s. 40–49). New York: The Guilford Press.
- Hall, J.R., Benning, S.D. (2006). The „Successful” Psychopath. Adaptive and Subclinical Manifestations of Psychopathy in the General Population. W: Ch.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 459–478). New York: Guilford Press.
- Hare, R.D. (2003). *Hare PCL-R: 2nd Edition*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Hare, R.D., Neumann, C.S. (2006). The PCL-R assessment of psychopathy. Development, structural properties, and new directions. W: C.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 58–88). New York: The Guilford Press.
- Harpur, T.J., Hart, S.D., Hare, R.D. (2002). Personality of the psychopath. W: P.T. Costa, T.A. Widiger (red.), *Personality disorders and the Five-Factor Model of personality* (s. 299–324). Washington: American Psychological Association.
- Hart, S.D., Cox, D.N., Hare, R.D. (1995). *The hare psychopathy checklist: Screening version (PCL:SV)*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Kirkman, C.A. (2002). Non-incarcerated psychopaths: why we need to know more about the psychopaths who live amongst us. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing**, 9, 155–160.
- Lilienfeld, S.O., Andrews, B.P. (1996). Development and preliminary validation of a self report measure of psychopathic personality traits in noncriminal populations. *Journal of Personality Assessment*, 66, 488–524.
- Lilienfeld S.O., Widows, M.R. (2005). *Psychopathic Personality Inventory-Revised*. Professional Manual. Lutz: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Lilienfeld, S.O., Fowler, K.A. (2006). The self-report assessment of psychopathy. W: C.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 107–132). New York: The Guilford Press.
- Lynam, D.R. (2002). Psychopathy from the perspective of the Five-Factor Model of Personality. W: P.T. Costa, T.A. Widiger (red.), *Personality disorders and the Five-Factor Model of Personality* (s. 325–348). Washington: American Psychological Association.
- Lynam, D.R., Derefinko, K.J. (2006). Psychopathy and Personality. W: C.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 133–155). New York: The Guilford Press.
- Miller, J.D., Lynam, D.R., Widiger, T.A., Leukefeld, C. (2001). Personality disorders as extreme variants of common personality dimensions: Can the Five-Factor Model adequately represent psychopathy? *Journal of Personality*, 69, 2, 253–276.
- Mullins-Sweatt, S.N., Widiger, T.A. (2006). The Five-Factor Model of Personality Disorder. W: R.F. Krueger, J.L. Tackett (red.), *Personality and psychopathology* (s. 39–70). New York: The Guilford Press.
- Neumann, C.S., Hare, R.D., Newman, J.P. (2007). The super-ordinate nature of the Psychopathy Checklist-Revised. *Journal of Personality Disorders*, 21, 2, 102–117.
- Neumann, C.S., Malterer, M.B., Newman, J.P. (2007). Factor structure of the Psychopathic Personality Inventory (PPI): Findings from a large incarcerated sample. *Psychological Assessment*, 20, 2, 169–174.
- Pethman, T.M.I., Erlandsson, S.I. (2002). Aberrant self-promotion or subclinical psychopathy in a Swedish general population. *The Psychological Record*, 52, 33–50.
- Siuta, J. (2006). *Inwentarz Osobowości MEO-PI-R Paula T. Costy Jr i Roberta R. McCrae*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Stout, M. (2005). *The sociopath next door. The ruthless versus the rest of us*. New York: Broadway Books.
- Światowa Organizacja Zdrowia (2000). *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10*. Kraków – Warszawa: Uniwersyteckie Wydawnictwo Medyczne „Vesalius”.
- Widiger, T.A. (2006). Psychopathy and DSM-IV Psychopathology. W: C.J. Patrick (red.), *Handbook of psychopathy* (s. 156–171). New York: The Guilford Press.
- Widiger, T.A., Lynam, D.R. (2003). Psychopathy and the Five-Factor Model of Personality. W: Th. Millon, E. Simonsen, M., Birket-Smith, R.D. Davis (red.), *Psychopathy. Antisocial, criminal and violent behavior* (s. 171–187). New York: The Guilford Press.